

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

3-2017
ИЮНЬ

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Аниқ ва табиий фанлар

МАТЕМАТИКА

К.КАРИМОВ

Учта сингуляр коэффициентга эга бўлган аралаш типдаги тенглама учун Франкль масаласининг хос функцияларини қуриш 5

ФИЗИКА, ТЕХНИКА

К.ОНАРҚУЛОВ, Ғ.РАҲМАТОВ

Мева-сабзавотлар учун инфрақизил қуритиш қурилмаси 12

Ш.ЯКУБОВА, Т.АЗИМОВ, З.ХУСАНОВ, О.ТЎЛАНОВ

Астрономик координаталар тизимлари 14

БИОЛОГИЯ, КИМЁ

Ш.ХАМИДОВ, А.МАТКАРИМОВА, Ш.ТУРСУНОВА

Доривор тирноқгул (*Calendula officinalis* L.) нинг ўсиши ва ривожланиш хусусиятлари 18

У.БОЛТАБОЕВ

Енгил саноатдаги ишлаб чиқариш жараёнида мавжуд бўлган омилларнинг одам организмга таъсирини ўрганиш 21

Р.МАТЪЯКУБОВ, Д.САЛМОНОВА, И.ТУРДИБОЕВ, Ш.АБДУРАЗЗАКОВА

Карбамидформальдегид – (КФО) ва фенолформальдегид олигомерлари (ФФО)ни фурфурил спирти билан сополимерларининг олиниши ва хоссаларини тадқиқ қилиш 24

Х.ТОШЕВ, А.ЕШИМБЕТОВ, А.ХАЙТБАЕВ, Ш.ТУРҒУНБОЕВ, Ж.БЕКНАЗАРОВ

Госсипол айрим Шифф асосларининг геометрик ва энергетик характеристикаларини ярим эмпирик усулда ўрганиш 27

Ш.ЮЛДАШЕВА, Ш.И.ХАСАНОВА

Полиз шираси миқдорий зичлигини бошқариб туришда энтомофагларнинг ўрни 32

ГЕОГРАФИЯ, ТУПРОҚШУНОСЛИК

А.ҲАМИДОВ

Ўзбекистонда ландшафт тадқиқотлари ва тармоқ районлаштириш муаммолари 35

Ю.АҲМАДАЛИЕВ, О.АБДУҒАНИЕВ

Фарғона водийсида суғориладиган ерларнинг тупроқ-экологик ҳолатидаги ўзгаришларни баҳолаш 39

Ижтимоий-гуманитар фанлар

ИҚТИСОДИЁТ

З.ТАДЖИБАЕВ

Ўзбекистонда иқтисодий таълим: кеча, бугун ва эртага 42

ФАЛСАҒА, СИЁСАТ, ТАРИХ

А.ҚАМБАРОВ

Илмий қадриятлар – мамлакатни барқарор ривожлантириш омили 47

Қ.СУЛАЙМОНОВ

Ўрта синф – бозор иқтисодиётининг етакчи кучи 50

Д.НОРМАТОВА

Ахлоқий меросда тарихий-маънавий қадриятлар масаласи 54

Г.МАДРАХИМОВА

Мустақиллик йилларида оналар ва болалар саломатлигига эътиборнинг кучайтирилиши 58

АДАБИЁТШУНОСЛИК

О.ДАДАЖОНОВ

“Ёш Вертернинг изтироблари” асарида инсон кечинмаларининг бадиий талқини 62

УДК: 370/371

ИЛМИЙ ҚАДРИЯТЛАР – МАМЛАКАТНИ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛИ

А.Қамбаров

Аннотация

Мақолада мамлакатимизда амалга оширилаётган маънавий янгиланишлар тизимида илмий қадриятларнинг ўрни ҳамда уларнинг мамлакатни барқарор ривожлантириш омили эканлиги таҳлил этилади.

Аннотация

В статье анализируется место научных ценностей в системе духовного обновления, их роль в качестве фактора стабильного развития нашей страны.

Annotation

The article represents a system of spiritual renewal of our country and its role as a factor of sustainable development of the country and its analysis.

Таянч сўз ва иборалар: қадриятлар, маънавий қадриятлар, илмий қадриятлар, инсонпарварлик, интеллектуал маданият, маърифатпарварлик, таълим-тарбия, комил инсон.

Ключевые слова и выражения: ценности, духовные ценности, научные ценности, гуманизм, интеллектуальная культура, просветительство, воспитание и обучение, гармонично развитая личность.

Key words and expressions: valuables, scientific valuables, spiritual culture, intellectual culture, humanism, enlightenment, education, harmonious human.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган маънавий янгиланишлар тизимида илмий қадриятлар алоҳида ўрин тутди. Бу жараённинг моҳиятини чуқурроқ тасаввур қилишдан мақсад индивид ва жамиятни, моддий-маданий бойликларни авайлаб-асраш ҳамда ривожлантиришга қаратилган таълим соҳасидаги илмий тадқиқотларни режали ташкил қилишдир.

Таълим тизимининг вазифаларидан бири эса, фуқаролик бурчлари, истиқлол ғоялари, демократик қадриятларга садоқатли эркин ва мустақил фикрлайдиган шахсни вояга етказишдан иборатдир. Таълимни янгича тушуниш, шахс қадриятларини унинг эркинлиги билан уйғунлаштириш, таълимни инсонпарварлаштириш ва гуманитарлаш каби тамойиллар асосида шахснинг интеллектуал маданиятини таркиб топтириш мумкин. Бунинг оқибати ўлароқ, инсонпарварлик тамойилларига асосланган таълимнинг янги қадриятлари юзага келади. Бинобарин, таълимни гуманитарлаш одамларнинг бу дунёда ўзларини англашнинг таъминлайди, таълимни инсонпарварлаштиришнинг асосий мақсади эса гуманистик дунёқарашни, тегишли билим ва кўникмаларни таркиб топтиришга олиб келади [1.172,173]. Айни мана шу ўзаро боғланган инсоний ва интеллектуал фазилатлар мутаносиблиги таълим

ва билим жараёнини қадриятли онг даражасида тушунишга, фан ва илмий қадриятлар моҳиятини тўғри англаб етишга олиб келади.

Буюк немис файласуфи И.Кант билим, фикр ва эътиқод тушунчаларини бир-биридан фарқлаш аъъанасини фаол қўллаб-қувватлаган ва биринчи бўлиб билим ва қадрият тушунчаларини бир-биридан фарқлаш зарурлигини кўрсатган эди [2. 36].

Илмий қадриятлар маънавий қадриятларимизнинг муҳим таркибий қисми ва таянч қадрият сифатида ўзининг қатор хусусиятлари, ривожланиш қонуниятлари билан ажралиб туради. Илм-фанни қадрият сифатида англаш, аввало, илмий билимлар ва фаннинг жамият ва шахс ҳаётидаги буюк яратувчилик қудрати, халоскорлик вазифасини теран англаш, илмий билимларнинг, фаннинг тараққиёти шахс эркинлиги, сўз, матбуот ва виждон эркинлиги билан, демократик қадриятларнинг қарор топиши билан боғлиқлигини англашни талаб этади.

Жаҳон илм-фани тарихида чуқур из қолдирган улуғ аждодларимиз ўзларининг ўлмас асарларида илм-фаннинг аҳамияти, хосияти, куч-қудрати ҳақида қимматли ғояларни илгари сурганлар. Жумладан, ХI асрда яшаб ижод қилган буюк

А.Қамбаров – ФарДУ, фалсафа фанлари номзоди.

ватандошларимиз Юсуф Хос Хожибнинг “Қутадғу билик” (“Саодатга элтувчи билим”), Маҳмуд Қошғарийнинг “Девони луғатит турк”, Форобий, Беруний, ибн Сино, Алишер Навоий, Бедил сингари мутафаккирларнинг илмий-фалсафий асарларида инсон бахт-саодати, фаровонлиги фақат илм шарофатидан, барча бахтсизлик ва кулфатлар эса илмсизлик, жаҳолат туфайли эканлигини далиллар билан исботлашга ҳаракат қилганлар.

Маърифатпарварлик кенг халқ оммасини илм-фанни севишга, билимли ва донишманд бўлишга даъват этувчи ижтимоий ғоя ва ҳаракат сифатида жуда узоқ тарихга, ривожланиш босқичларига эгадир.

Марказий Осиёдан етишиб чиққан улуғ маърифатпарварлар (Алишер Навоий, Паҳлавон Маҳмуд, Муқимий, Фурқат, Анбар Отин, Аваз Ўтар, Фитрат, Чўлпон, Абдулла Қодирий, Бехбудий, Абдулла Авлоний, Ҳамза Ҳакимзода ва бошқалар) диннинг жамият ва шахс ҳаётидаги аҳамиятини инкор этмаган ҳолда дунёвий илм-фаннинг яшаш ва ривожланиш ҳуқуқини ҳимоя қилдилар. Жумладан, улар фақат дунёвий илм-фангина ўлкани қолоқлик ва қашшоқликдан, маҳдудлик ва жаҳолатдан халос қилиши мумкинлиги бўйича илмий асосланган фикрларни билдиришди. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислом Каримов таъкидлаганидек, “Бизнинг ўз олдимишга қўйган мақсадимиз эса, бундай улуғ зотларнинг ҳаёт йўли ва қолдирган меросини тўлиқ тасвирлаш эмас, балки уларнинг энг буюк намояндалар тимсолида маърифат, илму фан, маданият, дин каби соҳаларнинг барчасини ўзида уйғунлаштирган халқимизнинг маънавий олами нақадар бой ва ранг-баранг эканлигини исботлаб беришдан иборат” [3. 44].

Мустақиллик туфайлигина халқимиз биринчи марта ўзининг бой маънавий қадриятларидан баҳраманд бўлиш, илм-фанни қадрият сифатида англаш, жаҳон илм-фани раўнақига муносиб ҳисса қўшган улуғ алломаларни эъзозлаш, қадрлаш имконига эга бўлди. Шунингдек, мамлакатимизда таълим-тарбия соҳасида амалга оширилаётган демократик ислохотлар ҳам халқимиз маънавий салоҳиятини юксалтиришга, илм-фаннинг

равнақ топишига қаратилганлиги билан алоҳида ажралиб туради.

Туғма интеллектуал қобилиятга эга бўлган ёшлар мамлакатимизнинг бебаҳо бойлигидир. Уларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, илмий-тадқиқот ишларига жалб этиш мамлакатимизда собитқадамлик билан амалга оширилаётган “Таълим тўғрисида”ги Қонуннинг бош мақсадидир.

Илмий қадриятлар кишилардаги интеллектуал маънавий қобилият ва истеъдодни рўёбга чиқариш, аждоқларимиз илмий меросини чуқур ўрганиш, воқеликни тадқиқ этиш орқали янгилик ва кашфиётлар яратишга имкон берадиган ғоялар, асарлар, ўқув ва илмий муассасалар, олимлар жамоаси, илм аҳллари мажмуасидир.

Илмий қадриятларнинг муҳим таркибий қисмини илмий асарлар, қўлёзмалар, тарихий обидалар, ёдгорликлар ташкил этади. Илмий билимлар тарихи ёзувчининг кашф этилишидан бошланиши тасодифий эмасдир. Бу, аслида, цивилизацияли тараққиётнинг бошланиши ҳам бўлган. Энг қадимий илмий билимлар ёзма ёдгорликлар, китоблар, тарихий обидалар ноёб қадрият сифатида бизгача етиб келганлиги билан ҳам қадрлидир. Уларнинг давлат ҳимоясига олиниши, авайлаб-асралиши асло бежиз эмас. Чунки, турли тарихий даврларда яшаб ўтган улуғ алломаларнинг илмий тафаккури ўз даври савиясидан шу қадар юксакликка кўтарилганки, ҳатто ҳозиргача ҳам улар ўз аҳамиятини сақлаб қолган. Улуғ аждоқларимизнинг қарашлари, ғоялари, орзу-умидлари ўз ифодасини топган илмий асарларга ҳурмат билан қараш, уларни қадрлаш, ғояларини ҳаётга татбиқ этиш ҳар бир инсоннинг маънавий салоҳияти қай даражада эканлигини кўрсатувчи ўзига хос мезон ҳисобланади.

Илмий қадриятлар таркибини таълим-тарбия ва илмий муассасалар ҳам ташкил этади. Ўқув муассасалари хоҳ хусусий, хоҳ давлат ўқув юртлари бўлишидан қатъий назар, ўз олдига эзгу мақсадни – ёшларга фан асосларини, фан янгиликларини сингдиришни, ёшларда илмий тафаккур ва ижодкорлик қобилиятларини ривожлантиришни ўз олдига мақсад қилиб қўяди. Таълим муассасаларининг асосий мақсади – рақобатларга бардош бера оладиган, ўз ихтисослигини пухта биладиган, мустақил фикрга эга бўлган комил инсон шахсини вояга етказиш. Фан-

техника ва ахборот асрида яшаётган ҳар қандай мутахассис фан асосларини пухта эгаллаш орқалигина бирон-бир муваффақиятларга умид боғлаши мумкин.

Илмий билимлар ҳар бир мутахассиснинг ўзига бўлган ишончини мустаҳкамлайди, уни қўрқмас, жасур ва ҳозиржавоб бўлишга ўргатади, энг муҳими, ижодий фаолият билан шуғулланишга йўналтиради.

Илм-фанни қадрият сифатида англаш таълим-тарбия ва илмий муассасаларга муқаддас даргоҳ сифатида қарашни, уларни қадрлашни, авайлаб-асрашни тақозо этади. Европада узоқ тарихга эга бўлган таълим муассасалари, университетлар, илмий лабораторияларнинг зиёратгоҳга айланганлиги европаликларнинг маънавий салоҳияти, қадриятли онги қай даражада ривожланганлигидан гувоҳлик беради.

Илмий қадриятлар комил инсон шахсини шакллантиришнинг муҳим омили бўлиб, таълим жараёнида кишиларда ижобий ахлоқий сифат ва фазилатларни ривожлантиради.

Илм-фан қадриятлари нафақат истеъдоднинг намоён бўлиши, шу билан бирга, жамият, табиат ва тафаккур тараққиёти қонунларини кашф этиш, эгаллаш, борлиққа гносеологик, интеллектуал ёндашиш малакасини таркиб топтиришга, жамиятнинг илмий салоҳиятини оширишга самарали таъсир этиши ҳамдир. Шу маънода илмий қадриятлар моҳиятан кишиларда назарий фикрлаш қобилияти ва истеъдодини, оламнинг тараққиёт қонунларини ўрганишга эҳтиёжини қондиришдан манфаатдорлик туйғусини рўёбга чиқариш, илмий меросни чуқур ўрганиш, янгиллик ва кашфиётлар яратишга даъваткор ғоялар, фундаментал асарлар, шунингдек, ўқув ва илмий муассасалар, тадқиқотчи олимлар жамоаси, илм-фан аҳллари мажмуини назарда тутади.

Маънавий қадриятлар тизимида таълим-тарбия, илмий муассасалар қадрият яратувчи, уни тақсимловчи, авлоддан-авлодга етказувчи восита сифатида муҳим ўрин тутади. Фан методологияси, фан янгилликларини сингдириш, ёшларда илмий тафаккур ва ижодкорлик қобилиятларини ривожлантириш тизими илмий қадриятларни яратиш ва ривожлантиришда тадрижийлик ва узлуксизликни тақозо этади. Бугунги кун нуқтаи назаридан қаралса, уларнинг асосий мақсади рақобатбардош, ўз ихтисосини пухта эгаллаган, омилкор ва ташаббускор инсон шахсини вояга етказишдан иборатдир. “Шахс – кадрлар тайёрлаш тизимининг бош субъекти ва объекти, таълим соҳасидаги хизматларнинг истеъмолчиси ва уларни амалга оширувчиси” экан, табиийки, унинг интеллектуал маданиятини қарор топтириш ижтимоий тараққиётнинг асосий вазифаси саналади.

Хуллас, илмий қадриятлар саноатлашган жамият маънавий қадриятлари тизимида етакчи мавқега эга бўлади, таянч қадрият сифатида ривожланади. Илмий қадрият асосида маънавий қадриятларнинг барча элементлари (ахлоқий, сиёсий, ҳуқуқий, мафкуравий, бадий, фалсафий қадриятлар ва ҳоказо) интеллектуаллашади ва яхлит тизимни ташкил этади.

Айниқса, фан-техника инқилоби шароитида фан этикаси, олим масъулияти илмий қадриятларнинг туб асосини ташкил этади. Мамлакатимизда фуқаролик жамияти қурилаётган ҳозирги шароитда илм аҳллариининг юксак фуқаролик позицияси, илм-фан ривожини йўлидаги фидойилиги, ватан ва халқимизга садоқати сингари фазилатлари кенг кўламда намоён бўлмоқда.

Адабиётлар:

1. Миллий истиқлол ғоясини шакллантиришда ташкилий-услубий ёндашувлар. – Т.: Академия, 2002.
2. Абрамян Л.А. Кант и проблема знания. – Ереван, изд. АН Армении. 1979.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008.

(Тақризчи: Т.Абдуллаев, фалсафа фанлари доктори, профессор).